

ALTFEL DESPRE ARTA PĂRINTELUI ARSENIE BOCA

în convorbiri realizate de
MARIUS VASILEANU

CU

ION GRIGORESCU • PR. PETRU MOGA
VIANU MUREȘAN
PR. CONSTANTIN NECULA
PR. JAN NICOLAE • SILVIU ORAVITZAN
GRIGORE POPESCU-MUSCEL
PAVEL ȘUȘARĂ

Cluj-Napoca
2019

© Editura Școala Ardeleană, 2019

Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48

Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801

e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,

redactie@scoalaardeleanacluj.ro

Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803

e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro,

esadifuzare@gmail.com

www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională
a României

ISBN 978-606-797-430-0

Coperta: Eduard Grecu

Editor: Vasile George Dâncu

Tehnoredactare: Cristina Brait

CUPRINS

MARIUS VASILEANU (profesor istoria religiilor) <i>Părintele Arsenie Boca și tăcerea sa lucrătoare</i> (introducere).....	5
ION GRIGORESCU (pictor și restaurator) <i>O încercare de a reprezenta lumina în tot felul</i> <i>de modalități</i>	21
Părintele PETRU MOGA <i>„Deci în necazuri, bucurați-vă!”</i>	35
VIANU MUREȘAN (scriitor, filosof) <i>Arta Părintelui este predicatorie</i>	87
Părintele CONSTANTIN NECULA <i>Dă Scriptura poporului și fă din sărăcie</i> <i>modelul slujirii preoțești</i>	115
Părintele JAN NICOLAE <i>Părintele Arsenie Boca, caligraful Împărăției</i>	137
SILVIU ORAVITZAN (artist plastic) <i>Arta autentică ne pune în ordine și ne zidește</i>	155
GRIGORE POPESCU-MUSCEL (pictor de biserici, restaurator) <i>Pictura de la Drăgănescu este o lucrare solidă</i>	169
PAVEL ȘUȘARĂ (critic de artă și cercetător) <i>Era prin natura lui un om coerent</i> <i>indiferent de locul în care se afla</i>	193
Prezentarea interlocutorilor	223

ION GRIGORESCU

pictor și restaurator

O încercare de a reprezenta lumina în tot felul de modalități

Marius Vasileanu: *Stimate maestre Ion Grigorescu, ați făcut și pictură de biserică, ați și restaurat câteva biserici, l-ați cunoscut pe Părintele Arsenie Boca?*

Ion Grigorescu: Nu l-am cunoscut. Eu am fost luat de Maica Zamfira să fac restaurare la Mănăstirea Prislop. Inițial am fost la biserica din Drăgănescu pentru a vedea cum stau lucrurile acolo. Apoi am fost și la Sinaia, apoi la Prislop. Am lucrat la Prislop, unde am restaurat pridvorul bisericii, pronaosul. Am ajuns până la un anumit nivel acolo și pe urmă s-a întrerupt lucrarea. Am cunoscut cu ocazia asta tot ceea ce se petrece acolo la mormântul Părintelui Arsenie Boca. Am lucrat sub o oarecare presiune... căci este greu să lucrezi în urma Părintelui Arsenie Boca... Să știi, într-un fel, că ceea ce și-a dorit dânsul să facă acolo are un urmaș care încearcă să continue. Și obligat, dar și independent. Adică chiar de la deviz – făcut pentru întreaga biserică. În sensul că nu mă puteam angaja să realizez o lucrare de ansamblu precum cea de la Drăgănescu. Cam asta a fost. Până la moartea Maicii Zamfira, am tot stat acolo la Mănăstirea Prislop și am lucrat.

La Drăgănescu am fost pentru o expertiză, să văd ce anume strică pictura realizată deja de Pr. Arsenie. Acolo era pe-atunci o infiltrație de umezeală, din lacul din apropiere, o infiltrație prin pământ. Am încercat să le explic ce s-ar putea face: drenaje, destul de complicate. Acolo trebuia făcută o izolație în întreaga temelie, și pe dinăuntru, și pe afară. Și sub talpa temeliei. Se fac astfel de lucrări, dar destul de greu, cu muncă. Și, în plus, un fel de mușgai a pătruns pe-atunci, prin anii '90. Fiind și lucrătura un liant care astupă respirația peretelui... provoacă liniile acelea care se văd pe crăpături. Crăpăturile respiră, sunt locuri de respirație, și alea-s mai curate. Restul, care nu respiră, a început să se înnegrească. Bine, asta poate să vă spună orice restaurator...

Care a fost sentimentul dvs.? Ați descoperit la Drăgănescu un pictor care era deja maturizat, își găsisese calea?

E foarte greu de spus. Orice pictor are drum lung... Maturizat ce înseamnă – oprit?! Nu. S-ar părea că el își găsisese parțial niște formule, dar nu total. De exemplu, în iconografie pare liber. Dar răspunde și la ceea ce i se cere... Părintele Arsenie a vrut într-un anumit fel să facă și această biserică. Că e cunoscător al iconografiei, asta e clar. A fost la Muntele Athos, acolo se lămurește în privința iconografiei... Cum este tradiția, care sunt toate detaliile iconografiei...

Eu am avut norocul, în problema asta, să lucrez și la biserica Silvestru. La Silvestru este

Costin Petrescu, autorul cărții despre frescă... Costin Petrescu se vede că a fost profesorul și idealul de lucru al Părintelui Arsenie Boca. Fiindcă a făcut parte din echipa profesorului său, Costin Petrescu, se recunoaște maniera acestuia: Jugendstil...

Este vizibilă amprenta, influența lui Costin Petrescu în pictura de la Drăgănescu?

Nu. Nu este foarte clar, se vede la fețe, la tâmpile și păr – devenite specifice Părintelui –, sprâncenele... Un anumit realism, dar și genul ăsta de decorativizare. Adică, după ce a desenat foarte realist, reconturează totul, mai pregnant. Fiindcă, zic eu, este foarte important de privit și în epocă, și ca influențe posibile. Alte influențe... ar fi poate și dinspre Olga Greceanu. În sensul unei liberalizări. Adică este o epocă, nu știu dacă începe înainte de Patriarhul Justinian Marina, s-ar putea... În anii '40, sfârșitul anilor '30 – când Arsenie Boca a lucrat, dar mai puțin, fiindcă era în formare, avea și obligații duhovnicești...

Olga Greceanu a lucrat mai mult în anii '50-'70... A fost un duh de liberalizare. În sensul că se poate face artă modernă, unde găsim și urme de cubism, și urme de Art Déco, și un oarecare expresionism. Marca stilistică este vizibilă. Înrudirea dintre cei doi, Olga Greceanu – Arsenie Boca, nu este atât stilistică, cât în libertatea de a face ceva nou. Liber în interiorul credinței. Și în interiorul unei înțelegeri creștin-ortodoxe a lumii – așa cum Părintele Arsenie Boca le și explică din când în când. El este conștient de aceasta. Au

rămas scrise și câteva din explicațiile Părintelui cu privire la ceea ce a realizat la Drăgănescu.

Apoi, în afară de ceea ce a preluat de la Costin Petrescu, ar fi ceva foarte personal: o încercare de a reprezenta lumina în tot felul de modalități. El încearcă cu alb, cu izolarea culorilor pe suprafețe, culoare locală, ceea ce se remarcă numai acolo, în apropierea zidurilor. Este un fel de a trage linii făcute din culoare pură: roșu, albastru, galben. El fiind conștient de puterea acestui stil, lucru care străbate întreg secolul XX. Efectele acestea de refracție a luminii, de descompunere... Forța maximă a culorii este în puritatea ei. Și acestea se văd sus pe boltă, în special. De exemplu, Sfânta Treime de pe boltă. Fondul acesta, vibrat, ramele acestea. Pe urmă sistemele de lumină care au o culminație la Înviere. Toate acestea sunt lumină descompusă...

Pe urmă face acele traversări de lumină, precum în Cina cea de Taină, în care lumina vine și îi separă mâna lui Iuda, o lasă-n întuneric. Sunt multe scene în care lumina traversează compoziția și mai multe registre...

Uite cum utilizează curcubeul...

Nu cumva și pe la mănăstirile nord-moldovene mai întâlnim asemenea jocuri ale luminii?

Ba da, dar nu așa, să lumineze ca un reflector. Aș mai adăuga un singur lucru. Am fost la Athos și acolo sunt multe scene, chiar în registrele de jos, unde sunt reprezentate evenimente locale. Ce s-a

întâmplat cu sfinții locali. Istoria locului, cum s-ar spune – ceea ce nu are o iconografie canonică. E un fel de cronică locală, la modul mistic-legendar. În care pictorul este liber. El este realist în intenția lui. El reprezintă, așa cum știe, această realitate. E liber. Acele compoziții sunt libere. Atunci de ce să nu se considere liber să reprezinte și Pr. Arsenie, care a stat o vreme în Muntele Athos? De aceea, botezul pe care el îl reprezintă – eveniment local, din Drăgănescu –, oameni cu telefon, rachete ș.a.m.d. Adică el le consideră necesare pentru a reprezenta centrul compoziției.

Dar acestea au și valoare de simbol. Ele devin pretexte pentru întreg discursul creștin al Părintelui. Dar scrierea care le însoțește? Vorbele puse în gura personajelor?

Părintele a făcut tot ceea ce se putea pentru mântuirea credinciosului care va intra în biserică. Și eu am făcut astfel de comentarii în arta mea. Necesitatea oamenilor de a trece dincolo de aparenta închidere a icoanelor, aparenta ieșire din timp – parcă n-ar avea legătură cu viața noastră directă – este suplinită de Părintele prin aceste cuvinte care însoțesc pictura.

Oamenii simpli cer lămuriri. Și într-o expoziție, și într-o biserică. Pe unii nu-i interesează o anume teorie artistică, ci vor să știe ce este acolo, ce a reprezentat artistul. Tot așa și în pictura de la Drăgănescu însoțită pe alocuri de aceste cuvinte puse în gura unor personaje. În biserică simți și mai mare nevoia aceasta de a nu rămâne cu clișee.

Ce părere aveți despre acele „oale dacice” de la Prislop, de la Sâmbăta? Părintele are multiple manifestări artistice, a proiectat și construit acel saivan și clopotnița, tot la Prislop. Minunata clădire de la Sinaia...

Da, eu cred că este în spiritul epocii sale, al anilor '40. Sunt urme din Bauhaus – omul total, și inginer, și artist plastic, și arhitect. Iar ca stareț a trebuit să se îngrijească de toate lucrurile. Și am văzut că, în general, așa este tradiția la ortodocși, anume ca starețul să aibă o viziune asupra tuturor lucrurilor.

Bine, Părintele avea deja și o anume practică. În plus, era un foarte bun meșteșugar. Chiar declară undeva că a bătut cu mâna lui tabla pe un acoperiș al unei fântâni! Ceea ce este o treabă destul de serioasă, nu se pricepe oricine.

O fi învățat pe la țară, pe undeva...

Am vrut să vă mai întreb: sunt și anumite desene cu un stil aproape renașcentist – le-am regăsit la Aurel Bordenache, care a trăit în același timp. Nu a rămas cumva la stadiul acela de student? Fiindcă Părintele nu a avut o activitate artistică îndelungată. El era și duhovnic, și preot etc. Există o creștere în ceea ce a realizat, o evoluție?

Nu am documentația necesară, nu pot să vă răspund. Mie mi se pare împlinit. Unui pictor de biserică nu poți să-i ceri mai mult. Unui artist

laic, mă rog, epoca îi cere tot felul de schimbări pe care nici el nu le-a crezut dintru început. Aici, ca pictor de biserică este un drum care nu evoluează... Chiar relația asta beneficiar-executant oprește creația. Sunt preoți care îți cer să faci precum la altă biserică. Și, în general, se vede că nu dorea mai mult. Faptul că Părintele a lucrat, fiind un om atât de exigent, înseamnă că și-a dat voie, că și-a zis: da, sunt capabil, pot să fac ceea ce trebuie, să îndeplinesc această sarcină mare. Cine îl judecă așa... nu ia în considerare acest lucru: nu este un pictor oarecare de biserică, nu este precum Firmilian Ciobanu din Ferentari, care trăia jumătate la mănăstire, jumătate laic. Și a fost tot așa precum Părintele Arsenie: un exemplu de libertate! A fost liber să inoveze – și a și făcut-o – acest Firmilian Ciobanu. Astăzi nu s-ar mai putea face... asemenea libertăți cum și-au permis ei: Olga Greceanu, Părintele Ciobanu... Astăzi s-a intrat într-un fel într-o canonizare dură... Ești angajat numai ca să faci copie după...

În privința Părintelui Arsenie – cum se poziționează într-o perspectivă occidentală? Vedeți vreo influență? Există și influențe occidentale sau strict ale spațiului ortodox?

Sunt influențe și dinspre științe ale naturii – mă gândesc la fizica culorii –, în vogă în anii în care a trăit Părintele. Azi, pictorii nu sunt interesați de descompunerea luminii, cum era Johannes Itten. Sau alții... Deci erau impresioniști

și neoimpresioniștii la modă care, între altele, asta făceau. A fost un om total. Care știe ce este cu corpul său. S-a ocupat de întreg cosmosul, de toată gospodăria mănăstirii.

Aceste fundaturi din icoanele Părintelui, aceste arabescuri de unde provin?

Sunt și prin cărțile vechi bisericești, dar și acestea sunt preluate de la greci, ruși etc... Sunt făcute probabil cu un șablon...

Părintele Arsenie este un spirit absolut modern la Drăgănescu. Dar modernismul acesta vine de la final de secol XIX, prin Pierre Puvis De Chavannes, de pildă. Este inspirat de Art Déco, pe alocuri.

Ce anume vi se pare mai puțin reușit în opera artistică a Părintelui Arsenie Boca?

Ceea ce trage lucrurile înapoi este această conturare, supraconturarea aceasta – stil care apare în Grecia. Stilul acesta aproape rococo. Marca lui personală este aici, în portrete. Umbrele, sprâncenele lăsate în jos. Nu drepte, nu oarecum în sus, cum au unii oameni. Și fruntea puțin pătrată, așa. În figura lui Moise, acesta nu este reprezentat cu acea dublă excrescență, ci cu lumini deasupra capului. Părintele era conștient de exagerările acestea. Ar mai fi de notat unele naivități... Sunt și realizări mai puțin reușite, de pildă la scena botezului unui laic. Sunt aici niște disproporții, apare o oboseală, când pictorul obosește... Oameni îmbrăcați civil – asta este Art Déco, precum în cazul unuia dintre îngerii numiți „puteri”...

Părintele a avut imitatori, ucenici? Înțeleg că la Prislop sunt persoane care încearcă să-i imite pictura...

Bine, cred că sunt mai mulți care încearcă să imite pictura Părintelui Arsenie Boca – o prostie nemăsurată! Dar ucenici, să-l fi ajutat pe șantier, nu știu să fi fost. Mai ales că era urmărit și persecutat. Nu cred că ar fi avut bani să plătească ucenici. Lungimea de aproximativ 15 ani a picturii de la Drăgănescu se explică tocmai prin faptul că nu a avut ucenici. Cu ucenicii se realizează mai repede o asemenea lucrare. Dar ucenicii mai trag și chiulul, or aici, în pictura de la Drăgănescu, nu se vede nicăieri vreo fușereală de ucenic, cum se zice.

O trăsătură constantă este preponderența unor linii frânte, în locul celor obișnuite. Nu numai la portrete. Probabil că, tot așa, din dorința de a face reprezentările mai aspre, mai puțin lumeste. Îngerii sunt efeminați, dar liniile aspre îi readuc pe făgașul corect. La botezul mireanului mâinile sunt făcute prea mici, parcă a fi o insuficiență îndemânare, în realitate este o chestiune obișnuită la un pictor monumental care mai obosește.

Învierea Domnului este mai modernă, de aceea este gustată. E făcută pe gustul oamenilor actuali. Și nu există descrieri în Sfinții Părinți asupra acestei reprezentări. Nu se zice că Iisus s-a transformat în Lumină. Nici pe Tabor nu se spune că s-a transformat în Lumină, ci că a fost iluminat, transfigurat. Figura s-a schimbat, nu El, Iisus, în esență. Nu s-a transformat în ceva imaterial. În felul acesta, cum pictează Învierea Domnului la biserica Sf. Nicolae din

Drăgănescu, înțelege toată lumea cum poate Hristos să treacă printr-o piatră...

I s-a reproșat că uneori chipurile seamănă cu autorul...

Astea sunt limitele omului. Asta se știe de la Leonardo. Desenează un chip – și iese autoportret...! Fără să vrea. Oriunde mergeți și vedeți ansamblurile de pictură, recunoașteți oarecum și cum a fost pictorul la față. Știți, călugării se feresc de oglinzi, nu au oglinzi nicăieri într-o mănăstire. Se feresc să se uite la propriul lor corp, la față. Dar această explicație nu ajunge. Și eu am amintirea figurii mele din tinerețe. Sunt bătrân, toată lumea îmi zice *moșule* și *tataie*... și-mi arată de fapt cum sunt. Dar am impresia că încă sunt tânărul de 20 de ani, numai să nu mă uit în oglindă...

Pe de altă parte, unui iconar i se cere, la limita luminoasă, să fie într-o rugăciune. Iar atunci când pornește icoana cuiva, a unui sfânt, să fie într-o formă de comunicare nevăzută cu acesta. Dvs. ați afirmat cândva că sfântul îi dictează unui iconar cum să fie zugrăvit...

Nu mă pronunț. Așa ar trebui, dar astăzi sunt prea mulți iconari... Apropo de ornamente, în tot secolul XX Biserica Ortodoxă românească a fost preocupată de cărți și de ornamentație. Și a dezvoltat multe... În toate aceste volume găsiți asemenea ornamente, arabescuri, împletituri. Le găsiți și la Sfântul Sinod, etc. Izvoarele sunt și occidentale, nu

numai orientale. Există un curent fideist în pictura englezească, germană...

Am fost odată la Părintele Sofian Boghiu când pictam aici, la biserica Visarion, la capelă. Și făcusem doar macheta. Făcusem câteva ornamente la Maica Domnului, la Cina cea de Taină... făcusem stele pe cer etc. Părintele Sofian nu se mai ridică – privea de pe scaun – și mi-a zis: Ornamentele scoate-le de tot! Stelele scoate-le de pe haine și de peste tot! Și, într-adevăr, am observat, de pildă, la Radu Vodă, unde a pictat Părintele Sofian, că sunt ceva ornamente, dar puține. Pr. Sofian se ferește de ornamente...

E bine să nu fie privit izolat niciunul din acești pictori – Pr. Arsenie Boca, Pr. Sofian Boghiu. Nu izolat, ci să se cunoască cât mai mult din pictura contemporană, măcar. Dar se cunoaște foarte puțin...

Mai nou, unii aduc în pictura bisericească motive din Irlanda, din miniaturi. Am văzut la Deva o pictură din anii '60-'70 inspirată din icoanele pe sticlă. Un fel de prenaționalism, inspirat din arta populară. Este păcat să se șteargă sau să dispară chiar pictura din secolul XX. Un alt maestru era la Timișoara, Veniamin, foarte apropiat stilistic de Arsenie Boca: decorativ, un fel de Art Déco. Nu însă la expresia feței, unde era mult mai lumesc.

Ce a rămas în Dvs. din contactul cu arta Pr. Arsenie Boca? V-a influențat cu ceva?

Cu un fel de frică. Când lucram pe pereții aceia pregătiți de Părintele Arsenie, drept să spun, miera tare frică. În plus, nu puteam să mă opresc, să regret ce a făcut Părintele, că a distrus urmele de